

אהבת ישראל – השפת אמת

בימים הקודמים למדנו את דברי אדמו"ר הזקן שהסביר שאהבת ישראל היא גילוי של מקום עמוק בנשמה שבו הפרט והכלל הם אחד, כיון שהאדם הוא חלק מנשמה אחת גדולה הכוללת את כלל ישראל (מה שנקרא בטרמינולוגיה הקבלית "כנסת ישראל"). היום נלמד את דברי ה"שפת אמת" שמסביר מדוע ה"כלל גדול" של ואהבת לרעך כמוך הוא כל כך גדול.

השפת אמת מניח שאם מצוין שיש כלל גדול, בהכרח יש גם כלל קטן אותו צריך למצוא:

"ואהבת לרעך כמוך" אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה, בן עזאי אומר "זה ספר תולדת אדם כלל גדול ממנו". כי הנה, עיקר קיום תורה ומצוות בכלל ישראל, שעל ידי הכלל זוכין אל הקדושה, כמו שאמרו ז"ל שפרשת קדושים נאמרה בהקהל. ולכן צריכין לעשות כל מצווה בשם כל ישראל, לבטל עצמו אל הכלל.

יסוד גדול, אפילו מהפכני, מופיע כאן. עבודת השם אמיתית אינה בין אדם למקום, אלא בעיקר בין אומה למקום! זאת אומרת שהרצון האלוקי מתגשם רק על ידי הכלל, וממילא כל התורה והמצוות הן בעיקר לעם ישראל כעם, ופחות לכל יהודי כפרט. משום כך, כאשר יהודי בא לקיים מצווה הוא צריך לעשות אותה מתוך מודעות שבזה הוא לא בא לקדם, לקדש ולרומם רק את עצמו אלא עיקר הפעולה של המצווה היא לרומם את עם ישראל.

ומעתה נפרש – "זה כלל גדול בתורה" הכוונה זו "ההסתכלות הגדולה על מה שהתורה כוללת". התורה אינה כוללת את הדרכת הפרט בלבד אלא היא כוללת את הדרכת העם היהודי. זהו הכלל הגדול. ומהו הכלל הקטן? מה התורה כוללת בקטן? את הדרכת הפרט.

על מנת להבין את הראיה שמביא לכך השפת אמת יש להקדים ולהביא סיפור מן הגמרא, שם מסופר על חריפותה של ברוריה אשת רבי מאיר:

"ברוריה אשכחתייה לההוא תלמידא דהוה קא גריס בלחישה. בטשה ביה. אמרה ליה: לא כך כתוב (שמואל ב כ"ג ה') ערוכה בכל ושמורה, אם ערוכה ברמ"ח אברים שלך משתמרת ואם לאו אינה משתמרת (תרגום: ברוריה מצאתו לאותו תלמיד שהיה גורס בלחישה, בעטה בו, אמרה לו לא כך כתוב "ערוכה בכל ושמורה", אם ערוכה ברמ"ח אברים שלך (למידה בהתלהבות עם כל כוחות הנפש והגוף) משתמרת, ואם לא אינה משתמרת)"

סיפור זה מבהיר לנו את המשך דברי השפת אמת:

"ואמר זה כלל גדול מכלל דאיכא (כנראה שיש) קטן. והכלל הקטן הוא להיות כל המצווה נעשה בכלל כל הרמ"ח אברים של האדם שנקרא עולם קטן. וכדאיאתא, ערוכה בכל רמ"ח אברים היא שמורה כנ"ל. וכלל הגדול הוא כלל כל ישראל"

השפת אמת אומר שכשם שכל מצווה צריכה להיעשות מתוך מודעות להקשר הרחב שלה, שזה תיקון כלל ישראל. כך גם בתוך ה"עולם קטן" שזה האדם, כל מצווה צריכה להיעשות מתוך כל כוחות נפשו.

בהמשך דבריו מסביר ה"שפת אמת" שיש כלל גדול מזה, התורה לא באה רק להדריך את הפרט ואף לא רק כדי להדריך את העם בכללותו, אלא שבאמת כל היהודים, מאברהם ועד המשיח, הם ענין אחד ו"סיפור" אחד ארוך:

"והוסיף בן עזאי זה ספר תולדת אדם כלל גדול ממנו, שהוא לא זו (בלבד) שצריכין לעשות תורה ומצוות בכלל ישראל, כמו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, אך צריכין גם כן לכלול עצמו עם כל הדורות. וזה כלל הגדול כל הנשמות כמו שהיו כלולין באדם הראשון, שכולן תלויים זה בזה. וצריכין לשמור זה הכלל לעשות כל מצווה בכלל כל ישראל ואז חל עליה שם שמים, כדכתיב אני השם (שבסוף הפסוק של "ואהבת" מופיע "אני ה', היינו שההופעה השלימה של גילוי השם שזה המושג של "שם שמים" מתגלה רק דרך עשיית רצונו במלואו שזה לתקן את כלל ישראל). ופירוש ואהבת לרעך כמוך כי בכל עשייה יש רצון ואהבה לתקן נפשו, או כשעושה ביותר לשמו יתברך שיזכה לעשות נחת רוח לבוראו (זאת אומרת שכל מה שעושים לתקן את עצמו, או למעלה מזה לעשות רצון השם, יכוון גם כדי לתקן את כל ישראל) וכמו כן יאהב לחברו, שבזו המצווה יתמשך קדושה לכל אחינו בני ישראל, ושיהיה להקדוש ברוך הוא נחת רוח מכולנו! ואז כח הכלל מסייע לזה"

ישנו סיפור נפלא הממחיש את העניין: פעם אחת הלך רבי דוד מלעלוב זצוק"ל בשעה מאוחרת של היום עם טלית על כתיפיו והוא עסוק עדיין בהכנות לתפילה כדרך החסידים... ראה אותו למדן שחצן ואמר לו "ראה שאני כבר למדתי עשרה דפי גמרא היום ואתה עוד לא התפללת", ענה לו רבי דוד אם למדת "בשם כל ישראל" אז גם אני כבר למדתי עשר דפים שהרי אני חלק מ"כל ישראל", ואם למדת לעצמך אזי מי צריך את העשרה דפים שלך!?

תפילה

הנושא הבא שנלמד לקראת לימוד החוברת 'מבוא למשנת הראיה ב' יהיה תפילה. בנושא זה נברר כמה נקודות ולאחר מכן נראה גישות של כמה מגדולי רבותינו בנושא התפילה. כפי שעשינו בתקופת לימוד מיוחדת זו, נביא אף מתורת החסידות.

ראשית נשאל - מהי תפילה?

המהר"ל בבאר הגולה (באר הרביעי פרק ב) מסביר שתפילה היא מלשון מחשבה – הוא מביא הוכחה מדברי רש"י על הפסוק 'ראות פניך לא פללתי' - "לא פללתי – לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד. פללתי לשון מחשבה כמו (ישעיהו טז) "הביאי עצה עשי פלילה". כוונתו של המהר"ל היא שתפילה היא מחשבה שמתרכזת בבקשת הטוב. כך הוא גם מסביר את כוונת חז"ל שאמרו שהקב"ה מתפלל – שהקב"ה מבקש טוב, רוצה טוב. מדברים אלה של המהר"ל רואים על מרכזיות הכוונה והמחשבה בתפילה:

"ומהו לשון תפילה? שכאשר תתבונן בלשון תפילה, הוא מלשון 'פלל', וכדכתיב (תהלים קו, ל) "ויעמד פנחס ויפלל", ודבר זה מפורסם. ולשון 'פלל' כמו שפירש רש"י על "ראות פניך לא פללתי" (בראשית מח, יא), שהוא לשון מחשבה... ונקראת התפילה מלשון 'פלל', שהוא לשון מחשבה, כי התפילה צריכה כוונה ומחשבה שיעשה השם יתברך חפצו ורצונו, ודבר זה נקרא 'תפילה', שרצונו ומחשבתו חפץ ומבקש הטוב. וזה שאמר 'מנין שהקב"ה מתפלל', מפני שהוא יתברך הטוב האמיתי, ורב חסד (שמות לד, ו), נקרא "חפץ בחסד", ומבקש הטוב. וזה שהוא יתברך מתפלל, רוצה לומר בקשת הטוב. והרי אין ענין התפילה רק בקשה, וזהו עצם לשון התפילה בכל מקום"

לעומתו הרש"ר הירש (בראשית יא, מח) מסביר אחרת את שורש המילה תפילה – מלשון שפיטה. הוא מסביר באופן עמוק את מהותו של השופט – ליצור את הדין שיאחד את הניגודים. כמו ש'בלילה' היא איחוד של תערובת לכדי מוצר אחד, למעלה מכך 'תפילה' היא אחדות הניגודים. בתפילה האדם שופט את עצמו ומחדיר בעצמו את יסודות הקדושה שמאחדים את אישיותו למגמה אחת – הקודש:

"בלל" קרוב ל"פלל". משמעות "בלל": לערב חומר בחומר אחר, עד שיהיו לחומר אחד. ולמעלה מזו משמעות "פלל" (= "בלל" בהוראה מוגברת): שפט. השופט מביא יסוד חדש אל הריב - מחוץ למסגרת בעלי הדין. הוא מחדיר יסוד זה לכל צדי המחלוקת, וכך מתיישב הריב; הניגודים מתקרבים אחד אל אחד והיו לאחדים בידיו. והרי זה בניגוד לתפיסה המקובלת. רגילים לדבר על "מאבק" בעלי הדין; השופט "פוסק" ומפריד בין הנאבקים, והדין הוא אפוא מפריד. לא כן בתפיסה היהודית: כאן העוול מפריד, והדין מאחד. וכך: "ויעמד פנחס ויפלל" (תהלים קו, ל). וכך גם "התפלל": להחדיר לעצמו את יסודות הקדושה, שנועדו לעצב כל יסוד אנושי. שעה שאדם מישראל מתפלל, הרי הוא נעשה שופט לעצמו.

משני הפירושים עולה דבר אחד – מטרתה של התפילה היא ריכוז והפנמה של הטוב האלוקי והקדושה. התפילה צריכה לחולל שינוי באדם ולחבר את כל הנטיות והצדדים שבתוכו אל הטוב והקודש.

תפילה פרטית או כללית? חלק א'

כשאנו באים לעסוק בעניין התפילה, ברור לנו שאין עניין התפילה אך ורק למלא את צרכינו האישיים, אלא התפילה היא דרך לקרבת אלוקים.

אך עדיין יש מקום לשאול: כיצד היא הדרך להגיע לאותה קרבת אלוקים בתפילה? האם דרך הבקשות והקטנות על צרכי היום יום, על הדאגות והקשיים שמעסיקים אותנו, או להפך, דווקא העיסוק בדברים הגדולים, בישועת עם ישראל, בהשראת השכינה בציון, היא המביאה לקרבת אלוקים בתפילה?

מצד אחד אפשר לומר שכאשר האדם מתעסק בצרכיו הפרטיים האישיים הוא אינו מתעלה אלא להפך, הוא נשאר בקטנותו, ורק כשמתעסק בערכי הנצח, באידיאלים הגדולים, הוא מתעלה ומתרומם ומגיע לדבקות.

אך מצד שני ניתן לומר שדווקא הצרכים האישיים של האדם, כשהוא מפנה אותם אל ה' ובוטח בו שיענה לו, הוא מרומם את חייו למדרגה גבוהה - שאפילו הצרכים הפרטיים שלו תלויים בידי שמיים, וזה עצמו מביא את האדם לדבקות בה'.

בדברי הרש"ר הירש אנו מוצאים הכרעה כצד הראשון:

"המתפלל, כביכול, מפלל את עצמו, מחדיר את האמת האלקית לכל פנותו והיותו, וכך קונה לעצמו אחדות ושלמות נפשית באור פני ה'. נמצא התפלה היהודית עומדת בנגוד מוחלט לתפיסה ההמונית של תפלה, לא השתפכות מבפנים, לא בטוי למה שהלב רוחש כבר, לכך אנו קוראים "תחינה", "שיח" וכדומה, אלא החדרת הלב באותה אמת הניתנת ונקנית לו מהחורץ.

אין תפלה אלא עבודה שבלב. אין מתפלל אלא עובד על תקנת עצמו, להעלות את לבו למרום פסגת הכרת האמת והחפיץ בעבודת ה'. אלמלא כן, אילו תפילה היתה רק ביטוי לרחשי הלב, כיצד אפשר היה לקבע לה זמן ונוסח? כיצד אפשר היה להניח, שהצבור כולו על כל פרטיו יהיו חדורים רגש אחד והוגים מחשבה אחת, בזמנים הקבועים מראש? יתר על כן, תפלה שכזאת היא אך למותר. רגשות והגיונות החיים בלבנו כבר, אינם זקוקים עוד לביטוי, פחות מכל זקוקים הם לביטוי קבוע ומנוסח. חויה עמוקה תמיד מוצאת לה ביטוי... מעתה, לא באו תפלות הקבע אלא לעורר את הלב ולהחיות בקרבנו את אותם ערכי הנצח שעדיין צריכים חיזוק ושמירה מעולה...

(פירוש על בראשית כז,

לדברי הרש"ר הירש, העובדה שעיקר התפילה היא תפילת הציבור, הקבועה בזמנים מסוימים ובנוסח מסוים, מראה שעניין התפילה הוא לרומם את האדם אל אותם ערכים עליונים שמובעים בנוסח התפילה, ואין עניין התפילה לבטא את הצרכים האישיים הפרטיים.

גם רבינו יונה מסביר שעל האדם להתפלל למען הכלל ולהצטער בצערם של אחרים:

"כי זאת האזהרה היא שיש לאדם להתפלל על שלום כל העולם ולהצטער על צער של אחרים, וכך דרכן של צדיקים, כמו שאמר דוד עליו השלום, 'ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי' (כשהיו חולים היה לבושי שק והייתי מענה נפשי בצום בעבורם. מצודות דוד שם) [תהלים לה יג], שאין לאדם לעשות תחנונו ובקשותיו לצרכיו לבד, אך להתפלל על כל בני אדם שיעמדו בשלום".

באופן דומה כתב המגיד ממזריטש ב'מגיד דבריו ליעקב':

"אל יתפלל אדם על עסקי צרכיו, רק יתפלל תמיד בשביל השכינה שתיגאל מגלות" (ליקוטי אמרים ב)

אם כן ראינו שבתפילה האדם צריך לרומם את עצמו ולעסוק בבקשות נעלות. מחר נראה את דעת הסוברים שהתפילה צריכה לעסוק דווקא באדם הפרטי.

תפילה פרטית או כללית? חלק ב'

אתמול ראינו את שיטות הסוברים שהתפילה צריכה לעסוק בערכים עליונים ולא בצרכי האדם הפרטי, כיון שעניין התפילה הוא לרומם את האדם אל ערכי הנצח. היום נראה כיוון שונה בספר 'דרך מצוותיך':

"בשורש מצוות התפילה, יש מחלוקת בין הפוסקים אם הוא מצות עשה דאורייתא או דרבנן... והנה רוב מוני המצוות כמו הסמ"ק והרשב"ץ העלו שתפילה בכל יום והנוסח התפילה הוא מצוה מדרבנן, אך מדאורייתא הוא המצווה שיתפלל האדם ויבקש בעת מן העיתים אשר יצטרך לדבר מן הדברים כמו בעת צרה וכיוצא, אז היא מצות עשה מדאורייתא, שציונו ה' יתברך בזה שיבקש האדם זה ממנו יתברך לבד שיושיעו על זה, וזהו משרשי האמונה והוא לפי שעל ידי זה ידע ויבין שהשם יתברך הוא לבדו המנהיג עולמו ומשגיח בכל פרטי בריותיו וכי לו לבדו היכולת להושיע... ועל פי זה פשוט הוא שמצוות התפילה אינה מיוחדת דווקא לכל אשר הוא מקורב ועומד לפני ה' כצדיקים וכיוצא, אלא גם לכל מי שצריך לבקשה מצות עשה שיבקש בקשתו מהשם יתברך, ופעמים יקובל וימולא בקשתו ופעמים לא, והרי זה כמו על דרך משל המוסר בקשה למלך בשר ודם שיוכל כל איש למסור לו בקשה אף מפחותי הערך מאד ואפשר שימלא המלך משאלותיו כי מטבע הטוב והחסד של המלך לשמוע דוקא אל השפלים..."

(שורש מצוות התפילה, א)

'דרך מצוותיך' מסביר שניתן ללמוד מכך שמדאורייתא מצות התפילה היא דווקא בעת צרה, וגם לאדם פרטי בעת צרה פרטית - שהתפילה העיקרית היא התפילה לה' יתברך שיושיענו מצרתו - גם תפילה פרטית ואישית, ולא רק תפילה ציבורית. הטעם לכך הוא שבכך משריש האדם בקרבו את האמונה שה' מנהיג את העולם ולו לבדו היכולת להושיע.

כך גם משמע קצת בדברי הרמח"ל:

"..שיקדים האדם ויתקרב ויעמוד לפניו יתברך וממנו ישאל כל צרכיו, ועליו ישליך יהבו, ויהיה זה ראשית כללי ועיקרי לכל השתדלותו, עד שכאשר ימשך אחר כך בשאר דרכי ההשתדלות שהם דרכי ההשתדלות האנושי, לא יקרא שיסתבך וישתקע בגופניות וחומריות, כיון שכבר הקדים ותלה הכל בו יתברך, ולא תהיה ירידתו ירידה רבה, אלא תסמך על יד התקון הזה שקדם לה".

(דרך ה' חלק רביעי פרק ה')

משמע מדברי הרמח"ל שעניין התפילה הוא להשליך על ה' יהבנו בענייני העולם הזה. דהיינו שיתלה האדם את כל צרכיו וענייניו בה' יתברך ובכך יתעלה מן השפלות.

אם כן, ראינו שתי גישות מהו הדגש בתפילה, האם על צרכי האדם הפרטי או על ערכי הנצח של הכלל. בין כך ובין כך, מטרת התפילה היא לקרב את האדם אל ה' ולרוממו. ניתן להתרומם על ידי הפנמת הערכים העליונים, וניתן להתרומם על ידי הרגשת התלות בקב"ה וההשענות עליו בכל ענייני החיים.

למעשה, אלו שני סוגים של תפילה שרצוי שיהיו מצויים אצל כל אחד בכל יום: הראשונה היא התפילה הקבועה, שלוש פעמים ביום, ובה אנו מבקשים על ירושלים, משיח, פרנסה ועוד. התפילה השניה - "מאולתרת" - בתפילה כזו אדם שח את צערו ומשאלותיו לפני ה' מתוך אמונה שלמה שרק ביד ה' תלוי כל דבר.

תפילה בציבור - הכוזרי

עד כה ביררנו על מה צריך האדם לבקש – על עצמו או על הציבור. בכל אופן, גם כשאדם מבקש על עצמו יש עדיפות שיתפלל בציבור. מדוע? מדוע יש חשיבות דווקא למניין?

בספר הכוזרי (ג'יח) החבר מסביר למלך הכוזרים על יתרונותיה של התפילה בציבור (בהמשך נביא עוד מדבריו על חשיבות התפילה):

"הקהל אינם מתפללים במה שיש בו הפסד ליחיד, והיחיד אפשר שיתפלל במה שיש בו הפסד ליחידים אחרים, ואפשר שיש ביחידים ההם מי שיתפלל במה שיש בו הפסדו. ומתנאי התפלה הנענית שתהיה במה שיועיל העולם ולא יזיקהו בשום פנים"

התפילה באה להרבות את הטוב בעולם, ואין לנו להתפלל לרעת מישהו. אדם שנמצא לבדו, שמחשבותיו עוסקות רק בעצמו, יכול לבקש רעה על מישהו אחר – שהחנות של השכן תיפגע כדי שהוא ירוויח יותר, וכיוצא בזה. לעומת זאת, התפילה בציבור היא לטובת כלל הציבור וממילא לא תהיה בה בקשה לפגוע באדם אחר. במצב כזה התפילה קרובה יותר להתקבל כיון שאחד מהתנאים לכך שהתפילה תתקבל הוא שהיא לא תכלול נזק לעולם.

בהמשך דבריו, ריה"ל מוסיף טעם נוסף ליתרון שיש לתפילה בציבור:

"כדי שישלים קצתם מה שיחסר בקצתם בשגגה או בפשיעה, ויסתדר מהכל תפלה שלמה בכונה זכה, ותחול הברכה על הכל ויגיע לכל אחד מהיחידים חלקו ממנה... ומשל מי שהתפלל לצורך עצמו, כמשל מי שהשתדל לחזק את ביתו לבדו, ולא רצה להכנס עם אנשי המדינה בהעזרם על חזוק חומותם, הוא מוציא הרבה ועומד על הסכנה, ואשר יכנס במה שנכנסים בו הציבור, מוציא מעט ועומד בבטחה, כי מה שמקצר ממנו אחד, משלימו אחר, ותקום המדינה בתכלית מה שיש ביכולת, ויהיו אנשים מגיעים כלם אל ברכתה בהוצאה מועטת עם הדין וההסכמה"

ריה"ל מדמה את התפילה בציבור להקמת חומה – כאשר האדם מבצר את ביתו לבדו, הוא צריך להשקיע הרבה ועדיין ההגנה שקיבל לא שווה הרבה. לעומת זאת, מי ששותף לחומה שהציבור מקים נדרש להשקיע מעט והוא יהיה מוגן. כך גם בתפילה בציבור – כאשר האדם לא מסתכל על עצמו כאדם פרטי אלא כחלק מציבור, הוא בסופו של דבר מרוויח יותר מאשר אם הוא היה דואג רק לעצמו. למרות שהתפילה שלי אינה מושלמת, וייתכן מאד שיש בה חלקים שלא כיוונתי בהם כמו שצריך, בזכות העובדה שאני מתפלל עם יהודים אחרים, שהם כיוונו בחלקים שאני לא כיוונתי, התפילה של כולנו נחשבת ומתקבלת כתפילה שלימה, כתפילה אחת (הזכרנו את הדברים גם בהקשר של הלימוד בשבוע שעבר על אהבת ישראל, דברי האר"י שצריך לכוון לקיים מצות 'ואהבת לרעך כמוך' לפני התפילה, ודברי הזוהר על הכוונה הנכונה בימי הדין, בראש השנה – 'בתוך עמי אנוכי יושבת' – להכליל את עצמו בתוך כלל ישראל.

<http://www.yeshiva.org.il/midrash/32791>

תפילה – הכוזרי

זמן האיכות המשובח

נמשיך בדברי רבי יהודה הלוי בספר הכוזרי. במאמר שלישי מתאר ריה"ל את עבודת התפילה כחלק מרכזי בעבודת ה' של 'החסיד', כלומר האדם השלם שמתנהג בצורה האידיאלית על-פי רצון הבורא ועל-פי הסדר הנכון לנפשו. מלבד הלימוד שמלמד אותנו ר' יהודה הלוי על התפילה עצמה – ניתן ללמוד מעצם הגדרת התפילה כחלק מעבודת החסיד, שהוא כאמור האדם השלם: התפילה היא הזמן המרומם ביותר לא רק אצל אדם פשוט, אלא אפילו אצל 'החסיד' - האיש השלם, שהתנהגותו היא המופת, החזון העליון בהתממשותו. התפילה היא זמן האיכות המשובח ביותר שהאדם מסוגל להגיע אליו. בעצם, התפילה מבחינה מסויימת, שואפת לכיוון מדרגת הנבואה. אמנם היא איננה דיבור א-לוהי עם האדם, אבל היא כן דיבור של האדם עם א-לוהיו. זו שאיפה להתקדם, להגיע למדרגה של קרבת ה'.

תחילה ריה"ל מאריך ומפרט איך כל האברים סרים למשמעתו של האדם (לצורך התפילה):

"ואחר זאת ההכנה (הנפשית), יעיר כח הרצון את כל האברים המשמשים אותו בזריזות וחשק ושמה, ויעמדו בעת עמידה מבלי עצלה, וישתחוו עת שיצנום בהשתחויה, וישבו בעת הישיבה, ויביטו העינים הבטת העבד אל אדוניו, ויעמדו הידים מהתעסקותן, ולא תצטרף האחת אל האחרת, וישתוו הרגליים לעמידה, ויעמדו כל האברים כנבהלים ויראים למשמעתו והנהגתו, לא ישגיחו אם יהיה בהם כאב או חולשה, ותהיה הלשון מתאימה למחשבה כדי שלא תהיה יתרה עליה, ולא ידבר בתפילתו על דרך השגרה וההרגל כמו הזורזיר והתוכי, אלא עם כל מלה מחשבה והתבוננות בה"

אחרי שריה"ל מסביר איך התפילה צריכה להיראות, הוא מדגיש את חשיבותה בהגדרה המפורסמת: לב הזמן ופריו. הוא מסביר שכיוון שבזמן התפילה האדם עובד על עצמו עבודה רוחנית ומתפתח ברוחו – הוא רוצה לשוב אליה כל הזמן:

"ותהיה העת ההיא לב זמנו ופריו, ויהיו שאר עתותיו כדרכים המובילות לזו, יתאנה קרבתה, הואיל ובה ידמה לרוחניים ויתרחק מהבהמיים. ויהיו פרי יומו ולילו אותן שלש שעות התפילה".

ריה"ל מסביר מדוע יש צורך בשלוש תפילות ביום – במהלך היום המפגש עם העולם החומרי שוחק את הנפש ואת המדרגה הרוחנית שהאדם קנה בתפילה:

"והסדר הזה לנפש כסדר המזון לגוף, והוא מתפלל לנפשו ונזון לגופו, ונשארת ברכת התפילה עליו עד זמן תפילה אחרת, כהישארות כח סעודת היום עד שיסעד בלילה. והנפש הולכת ונערכת ככל שמתרחק זמן התפילה ממנה ממה שבא עליה מעסקי העולם, כל שכן אם מביא [אותו] הצורך [שלו] לחברת נערים ונשים ואנשים שאינם מהוגנים, וישמע (-עלול לשמוע) מה שיעכיר זוך נפשו, מדברים מגונים ושירים שתרוגן (-תימשך) הנפש אליהם ולא יוכל למשול בה. ובתפילה יטהר נפשו ממה שעבר, ויכין אותה לעתיד"

(ספר הכוזרי מאמר שלישי, ה.)

כמו שאדם צריך לאכול מדי כמה שעות כדי לתחזק את הגוף שלו שלא יקרוס – כך בדיוק התפילה מתחזקת את נפשו, זה האוכל שלה, הנפש לא יכולה לחיות בלעדיה. התפילה 'שוברת את הצום' של הנפש, ומטהרת ומזככת אותה גם כהכנה לעתיד, והיא החלק בכל יממה שמהווה את תכלית החיים.

תפילה – המהר"ל

ספרו של רבי יהודה ליוואי (אריה) מפראג, **המהר"ל**, "נתיבות עולם" עוסק בעקרונות רבים. החלק בספרו בו מדבר על התפילה נקרא 'נתיב העבודה'. טעם הדבר הוא שבימינו, כשבית המקדש עודנו חרב, התפילה היא עבודת ה' שלנו, והיא מחליפה את עבודת הקרבנות. כך כותב המהר"ל:

"העבודה אל השם יתברך אשר יש לישראל בגלותם, שהוא בכל מקום – הוא התפילה. ובפרק קמא דתענית (בפרק ראשון במסכת תענית, דף ב' ע"א) תניא (-שנינו): "לאהבה את ה' אלוהיכם ולעבדו – זו תפילה, או אינו אלא (=או אולי זו) עבודה? – תלמוד לומר "בכל לבבכם" – איזה עבודה שהיא בלב, הוי אומר זו תפילה". הרי התפילה היא עבודה אל השם יתברך. ומה שנקרא התפילה 'עבודה' – כמו שבארנו זה למעלה: כי התפילה שמתפלל האדם אל השם יתברך מורה שהאדם נתלה בו יתברך וצריך אליו, ואין לו קיום זולתו, והנה זהו אלוהותו יתברך, שכל הנמצאים צריכים אליו ותלויים בו יתברך, עד שהכל אל השם יתברך".

המהר"ל פותח ומסביר את משמעותה של הברייתא שלומדת שה'עבודה' שכתובה בפסוק היא תפילה. עצם העבודה שהאדם מתפלל לה' ופונה אל ה' בבקשות שהוא צריך להם – מראה שהאדם תלוי באלוהים ולא יכול להתקיים בלעדיו. זה ביטוי של האלוהות בעולם שכל היצורים בעולם תלויים בו. כל המציאות נמשכת ממנו. לכן הם מפנים אליו את הבקשות ולא לגורם אחר.

"ולפיכך התפילה היא עבודה אל השם יתברך ולא היראה מן השם יתברך, שאין זה (=היראה) נקרא 'עבודה', כי אין זה מורה שהאדם נתלה בו יתברך, אבל התפילה מורה שהאדם נתלה בו יתברך, והוא יתברך הכל, ברוך הוא וברוך שמו על הכל. שכל עניין התפילה שהוא מתפלל אל השם יתברך – לפי שהוא צריך אל השם יתברך ונתלה בו יתברך ואין קיום לו בעצמו כי אם בו יתברך ולכך מתפלל אליו על כל צרכו. וכאשר האדם נתלה בו יתברך – כאילו הוא נקרב אליו, שכל [דבר] אשר הוא תולה באחר – הוא נקרב ונמסר אליו. ולפיכך התפילה היא עבודה גמורה אל השם יתברך. ודבר זה עוד יתבאר".

כשאינו פונה למישהו בבקשה, הדבר מעיד שאנו זקוק לו. באותו אופן, כשהאדם פונה לה' בתפילה הוא מעיד שהוא זקוק לו עבור בינה, רפואה, גאולה, שלום ואפילו עבור עצם החיים. כשה' רוצה לחיות ברייה, הוא מחייה אותה, וכן להיפך. כך ש"כל הנבראים צריכים אליו ותלויים בו". בתפילה אני "נתלה על ה'" – מתדבק בו ומתחבר אליו. לכן, תפילה אינה יראה. שכן יראה אמנם מבטאת את המימד של המרחק בין ה' לאדם אך לא את התלות של האדם בבורא. לעומת זאת התפילה מבטאת את התלות המוחלטת, שזו עבודה – כפי שקרבן מבטא שכל החיים מוקרבים וממילא קרובים לה' יתברך.

לאחר שהמהר"ל מבאר את פעולת התפילה על נפש האדם, הוא מלמד כיצד האדם מוסר באמת את כל חייו לה', ובכך מתדבק בו. הדברים החשובים בחייו של האדם הם גופו, נפשו (מידותיו והעולם הפנימי שלו) וכספו. הכסף הוא חיצוני לאדם, נפשו היא פנימית, והגוף מחבר בין אלו לאלו:

והתפילות האלו אשר תקנו, הם שלש תפלות: תפילת שחרית, תפילת מנחה, תפילת ערבית. ויש לשאול: למה אלו שלש תפלות, בזמנים אלו? ויש לפרש על דרך הפשט: מפני כי ראוי שישעבד האדם עצמו אל השם יתברך בעבודתו, הן בגופו הן בנפשו הן בממונו. וכדכתיב "ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך" [דברים ו]. וכבר התבאר כי אלו שלשה נרמזו בפסוק "ואהבת": [א.] גופו נרמז [במילים] "בכל לבבך" ופירשו רבותינו זכרונם לברכה – "בשני יצריך: ביצר הטוב וביצר הרע" [ברכות נד ע"א] וידוע כי יצר הרע הוא בגופו של אדם. [ב.] "ובכל נפשך" – אפילו אם נוטל נפשו. [ג.] "ובכל מאודך" – אפילו נוטל ממונו.

כל אחת מהתפילות הקבועות שאנו מתפללים יום-יום, היא כנגד אחד מהמרכיבים הללו. שחרית כנגד הגוף, מנחה כנגד הממון וערבית כנגד הנפש:

"... ומפני שבשחרית, שינה של שחרית היא ערבה על האדם ביותר ... וכאשר האדם ישן שינה של שחרית וחפץ ותאב האדם להיות נמשך אחר השינה, שהוא (-שהיא) גופנית [ת] ביותר, כי אין לך [דבר] שהוא גופני כמו הישן, ש(-כי) לא נשאר רק הגוף ואין הנפש פועלת [ת] כלל... וצריך להתגבר האדם ולעמוד משנתו ולהתפלל – ובזה משעבד האדם גופו אל השם יתברך כאשר גובר על גופו.

ותפילת המנחה היא בעיקר (=בזמן החשוב של) היום, והאדם בזמן הזה מתעסק בעסקים אשר (לוחצים) על האדם ביותר, והוא פונה מעסקיו אל התפילה – ובזה משעבד ממונו אל השם יתברך. וכאשר הוא בערב, אשר האדם כבר הוא יגע מן העסקים והטרדות שהיה לו עד אותה שעה, ונפשו מבקשת מנוחה, ודבר זה שייך לנפש, לפי שהנפש היא בעלת מלאכה ובעלת תנועה, ובלילה היא מבקשת המנוחה והמרגוע ועל ידי השינה חוזרת לתיקונה. וכמו שדרשו (חז"ל) על פסוק "חדשים לבקרים רבה אמונתך" – בשר ודם אדם מפקיד בידו פיקדון חדש והוא מחזיר אותו אליו בלוי ומקולקל, והאדם מפקיד רוחו ונפשו ביד הקב"ה והוא יגע ומקולקל שנאמר "כי בידך אפקיד רוחי", והוא מחזיר אותה אליו כאילו היא חדשה. וזהו "חדשים לבקרים רבה אמונתך". ולפיכך אמרו חכמים שלא לישן בערב קודם התפילה, וגם לא יאכל וישתה, רק יתפלל. שבזה נראה שהאדם משעבד נפשו אל השם יתברך, שהוא יגע מן התנועה ומבקש המנוחה ועם כל זה (=ולמרות זאת) משעבד נפשו ומתפלל. ולפיכך על ידי אלו שלשה תפלות, האדם משעבד כל שלשה דברים שהם לאדם כמו שהתבאר: אם גופו, אם ממונו, אם נפשו – אל השם יתברך. ובזה הוא תחת רשות העילה (=הקב"ה – הבורא והסיבה של המציאות) בכל חלקיו אשר יש לו. והוא פירוש הגוף".

(ספר נתיבות עולם א – נתיב העבודה – פרק ג)

בשחרית האדם רוצה להמשיך לישון, שכן שנת הבוקר יקרה לו. כשהוא נלחם בגופו ומתפלל, הוא "משעבד את גופו" לה'. במנחה, בשעת העסקים, האדם מוותר על רווחים אפשריים ופונה להתפלל, ובכך "משעבד את ממונו". בערבית, למרות העייפות הנפשית והרצון לנוח מעמל היום, האדם נלחם להתפלל, ובכך משעבד את נפשו לה'. כשהאדם מוסר את שלושת הדברים הללו לה', הוא מתקרב אליו ומתדבק בו בכל צדדי האישיות.